

PRISPEVEK PRVIH DVAJSETIH ZVEZKOV ZBORNIKA
ROVINJSKEGA CENTRA ZA ZGODOVINSKE RAZISKAVE ZA
ZGODOVINO ISTRE V BENEŠKEM OBDOBJU

Marino BUDICIN

prof., Center za zgodovinske raziskave v Rovinju, 52210 Rovinj, CRO
prof., Centro di Ricerche Storiche Rovigno, CRO

IZVLEČEK

Kot pove že naslov so v prispevku opisani in navedeni vsi poglobilni članki za zgodovino Istre v obdobju Beneške republike, ki jih je objavil Zbornik (Atti) rovinjskega Centra za zgodovinske raziskave v prvih dvajsetih zvezkih.

Italijansko, hrvaško in slovensko zgodovinopisje v zadnjih dveh desetletjih beleži pomemben napredek na področju proučevanja istrske zgodovine. Med najzanimivejša in najpomembnejša dela historiografske dejavnosti sodijo vsekakor raziskave in razprave, objavljene v periodiki, kjer je, bolj kot kjerkoli, razvidno stalno in vedno večje zanimanje za neobjavljene arhivske vire in predvsem za nove, ažurirane historiografske koncepcije in metode.

Med številnimi revijami, ki se ukvarjajo z zgodovino Istre, gre nedvomno posebno mesto Zborniku Centra za zgodovinske raziskave v Rovinju (Atti del Centro di Ricerche Storiche), ki izhaja v sodelovanju z Ljudsko univerzo v Trstu (Università Popolare di Trieste). Ustanovitev Centra proti koncu šestdesetih let je sprožila raziskovalno in izdajateljsko dejavnost; slednja je imela v načrtih izdajanje kar treh revij. Prva je zaživela l. 1970; gre za Zbornik (Atti), ki je kmalu postal najpomembnejša publikacija rovinjske ustanove. G. Cervani je v predstavitvi prvega zvezka poudaril, "da je tovrstna pobuda pomembna predvsem za zgodovinske raziskave, ker je zasnovana avtonomno in je zategadelj ob istrskem zgodovinopisju, ki se je z leti nakopičilo v zgodovinskih revijah, pa tudi v obsežnejših publikacijah, v Italiji in Jugoslaviji izjemno pomembna."¹

Kot glavno nalogo si je revija zastavila podati resno in strokovno utemeljeno pričevanje v zgodovinskopolitičnem in sociokulturalnem kontekstu, o zgodovini in kulturi italijanske komponente na tem pomembnem jadranskem in mediteranskem

1 Indici dei volumi I-XX degli Atti, pripravil M. Budicin, Centro di Ricerche Storiche di Rovigno Università Popolare di Trieste, Trst-Rovinj, 1991, str. 77

prostoru. F. Salimbeni je v predgovoru XX. zvezka, kjer je orisal historiografsko in izdajateljsko dejavnost in zasnovanost Zbornika, poudaril, da je "prva in najnaravnejša značilnost rovinjske revije, da je leta tipičen primer izraza obmejne kulture."²

V teh prvih dvajsetih letih življenja je v Zbomiku našla svoj prostor historiografska produkcija s področij, ki so že na samem začetku bila v središču pozornosti raziskav v Centru: zgodovina, arheologija, pravo, etnografija, kultura in dijalektologija istrskoreške regije in obmejnih območij od prazgodovine do današnjih časov. Vendar je bila največje pozornosti deležna benečanska doba. In res, tematika in dogodki dobre polovice objavljenih razprav so v zvezi z dolgim obdobjem od prvih gospodarskopomorskih in političnovojaških vplivov Benetk v istrskih obalnih mestih do padca *Serenissime*. Z znanstvenega vidika so prispevki iz tega beneškega dela Zbornika dosegli izjemno pomembne rezultate, hkrati pa se v njih, mogoče bolj kot kje drugje, čutijo prednosti novih uredniških zasnov in metodoloških postavk posameznih avtorjev, ki so se pojavljale postopoma od zvezka do zvezka in s katerimi se je avtorjem uspelo izogniti zastarelim interpretativnim in ideološkim shemam starega zgodovinopisja. Od novih tematskih sklopov, ki naj bi tudi v prihodnje revijo naredili primernejšo novim zahtevam in težnjam sodobnega zgodovinopisja, gre omeniti raziskave s področja zgodovinske demografije, gospodarske analize družbe, razprave o marginalnih družbenih plasteh ter razprave s področja takojimenovane "zgodovine okolja in kulture".

Za popoln in podroben pregled obdelanih tem opozarjamo znanstvenike na Kazala prvih dvajsetih zvezkov Zbornika; knjiga je tiskana l. 1991 in v njej so zajeti vsi objavljeni članki.³ V tem prikazu bomo podali kratek pregled doslej objavljenih člankov in arhivskega gradiva, ki se, kot je že rečeno, nanašajo na beneško obdobje.

Začeli bomo z deli, ki, poleg drugega, obdelujejo v glavnem manjše segmente zgodovine Istre in istrskih mest. V to skupino spadajo naslednji članki: *Valle d'Istria durante la dominazione veneziana* (Bale pod beneško oblastjo); *La guerra degli Uscocchi e la rovina dell'economia istriana* (Uskoška vojna in propad istrskega gospodarstva); *L'Istria veneta nel Cinquecento e nel Seicento* (Beneška Istra v XVI. in XVII. stoletju); *Uno scontro drammatico nel Consiglio comunale di Cherso nel 1718* (Dramatičen prepir v creškem občinskem svetu l. 1718) M. Bertoše; *Fattori di spopolamento dell'Istria veneta nei secoli XVII-XVIII* (Vzroki demografskega primanjkljaja beneške Istre od XVI-XVII. stol.) G. Cervanija in E. de Franceschija; *L'organizzazione del potere nel comune di Isola secondo i documenti del XIII secolo* (Ustroj oblasti v izolskem komunu po dokumentih iz XIII. stoletja) M. Pahorja; *Cinque secoli di dominazione veneta a Rovigno di T. Caenazzo* (Pet stoletij beneške oblasti v Rovinju T. Caenazza) G. Rossia Sabatinija; *Regesti di Orsera 1778-1783* (Vrsarski regesti 1778-1783) M. Budicina; *Parenzo fino*

2 Ibidem, str. 205.

3 Ibidem. Posebej poglej *Indice dei saggi ordinati per disciplina* (Kazalo prispevkov po področjih), str. 17-38; *Indice degli autori* (Kazalo avtorjev), str. 43-48; *Indice dei soggetti* (Tematsko kazalo), str. 61-74.

al dominium di Venezia (Poreč do beneškega dominiuma) V. Jurkić Girardijeve; kot tudi dela G. Radossija *Statuti* (vodnjanski in buzeški) in *Stemmi di rettori e famiglie notabili* (Grbi rektorjev in uglednih družin) nekaterih (9) istrskih mest. Med navedenimi avtorji, ki so predstavili krajše prikaze izbranih obdobij in vsebin, je posebne omembe vredno delo T. Caenazza, ki je v nasprotju s tradicijo zgodovinopisja XIX. stoletja prikazal zgodovino beneškega Rovinja z izključnim poudarkom na ljudskih dejavnih.

G. Cervani in E. De Franceschi sta v navedenem delu na podlagi sistematično obdelanih rezultatov iz raziskav predhodnikov podala splošen pregled življenjskih razmer v beneški Istri in orisala problem demografske depresije ter prizadevanja Republike, da bi se ji postavila po robu.

Isto obdobje in tematiko obdeluje tudi M. Bertoša. V svojih prvih prispevkih, kakor tudi v poznejših *L'equilibrio nel processo di Acculturazione in Istria* (Ravnotežje v procesu akulturacije v Istri), *Il Tentativo di insediamento di Bolognesi nella polesana* (Poskus naselitve Bolonjcev na Puljskem), *Un episodio della colonizzazione organizzata dell'Istria veneta: gli Aiduchi a Pola e nel Poiese* (Epizoda kolonizacije hajdukov v Pulju in na Puljskem v organizaciji beneške Istre), *Sudditi di natura prava. Banditismo nel parentino nel Seicento e nei primi decenni del Settecento* (Izprijeni podložniki. Banditizem na Poreškem v XVII. in na začetku XVIII. stoletja) in *L'iniziativa ecologica di un rettore veneto dell'Istria negli anni 1623-1624* (Ekološka iniciativa beneškega rektorja v Istri v letih 1623-1624), Bertoša predlaga nove načine raziskovanja, zgodovinske analize in sinteze ter ponuja več sodobno zasnovanih modelov "mikrozgodovine", v katerih je "klasični" način pisanja zgodovine dopolnjen z obsežnimi tematikami iz zgodovine družbe v najširšem smislu. Nova tematika, poleg faktografske in politične komponente, obravnava tudi temeljne poglede na etnični ustroj, sociodemografske spremembe, gospodarske razmere v mestih in na podeželju, številne probleme, ki spremljajo proces kolonizacije in prilagajanja doseljencev in pribežnikov težkim življenjskim razmeram v Istri v XVI. in XVII. stoletju ter pogloblitve vzroke za nastanek dveh različnih, večkrat nasprotujočih si, kulturnih sfer na polotoku.

Pregled demografske problematike se sklene z razpravama M. Budicina in M. Malusà, ki obdelujeta gibanje prebivalcev Vrsarja in Novigrada; v tej smeri naj bi se nadaljevalo in prišlo do obsežnejših in bolj poglobljenih analiz, predvsem razmer v XVII. stoletju.

Gospodarska tematika prevladuje v *Contributo alla storia dell'agricoltura tra il 1750 ed il 1830* (Prispevek k zgodovini poljedelstva med leti 1750 in 1839) E. Apiha, ki piše o obdobju skromnega agrarnega prebujanja v Istri, ki so ga podpirali maloštevilni razsvetljeni reformisti, kot npr. G. Carli, in v članku D. Milottijeve *Le campagne del Buiese nella prima metà del '600* (Posesti na Bujskem v prvi polovici XVII. stol.), kjer najdemo natančno analizo socialne strukture, agrarnih posesti ter lastninskih in zemljiških razmer.

Tesno povezane z agrarno tematiko so lastninske razmere. V zvezi s tem navajamo *Catastici di Umago e di Cittanova 1613-1614* (Umaške in novigrajske zemljiške knjige iz let 1613-1614) M. Bertoše; *La Bergamina delle ville del Carso* ("Bergamina" z vasi na Krasu) D. Milottijeve; *Il libro catastico di Rovigno del 1637* (Rovinjska zemljiška knjiga iz leta 1637) A. Pauleticha; *Il catastico dei dazi, delle decime e dei livelli di Orsera del 1668* (Visarski kataster dacev, desetin in zakupnin iz leta 1668) in *I possessi del monastero di S. Nicolò del Lido di Parenzo del 1771* (Posesti samostana Sv. Miklavža na poreškem Lidu iz leta 1771) M. Budicina. V omenjenih katastrih in urbarjih ne najdemo samo koristnega gradiva za proučevanje agrarne zgodovine in beneške fiskalne politike v Istri, temveč tudi obilico pravnogospodarskih in onomastičnih podatkov.

I. Pederin je za tisk pripravil *Il registro dei Boschi dell'Istria occidentale del 1541-42* (Register gozdov zahodne Istre leta 1541-42), prvi kataster gozdov v Istri in eden prvih v Evropi, ki skupaj z veličastnim *Catastico generale dei boschi dell'Istria* (Splošni kataster gozdov v Istri), ki ga je v letih 1773-76 sestavil V. Morosini in objavil V. Bratulić v paralelni seriji Zbornika (Collana degli Atti), pomeni popoln pregled gozdnih posesti v Istri. Katastra omogočata tudi raziskave o spremembah posesti in predpisov s področja gozdarstva skozi dve stoletji.

Glede trgovske dejavnosti obalnih mest lahko navedemo nekaj podatkov iz že navedenih del M. Bertoše, predgovora A. Pauleticha iz *Trentaquattro ex voto marinari della chiesa della B. V. delle Grazie di Rovigno* (Štiriintrideset mornarskih votivnih podob v cerkvi Blažene Device Milosti v Rovinju) in predvsem v razpravi M. Bertoše *I porti istriani e rifornimenti di cereali a Venezia nell'anno 1528* (Vloga istrskih luk za oskrbo Benetk z žitaricami leta 1528). Bertoša v *Due progetti veneti per sistemare i porti di Parenzo e di Rovigno* (Dva beneška načrta za ureditev poreške in rovinjske luke) in *Alcuni dati sulla costruzione della fortezza di Zaule* (O gradnji žaveljske utrdbe) opisuje težave, s katerimi so se ubadali gradbeniki navedenih pristanišč in utrdbe zaradi negativnih posledic vojn, ki so jih tedaj podpirale Beneške, in zaradi beneškoavstrijskih sporov okoli meja.

E. Apih v preglednem članku *I rapporti tra Istria e Friuli in età moderna* (Istrsko-furlanski odnosi v novem veku) obravnava predvsem XVII. in XVIII. stoletje; odnosi so se zaradi zemljepisne nepovezanosti razvijali le deloma v isti smeri in so bili pozitivni le v enem, v prilivu furlanskih kmetov in karnijskih obrtnikov.

Pravna tematika je ena najdragocenejših in najplodnejših stalnic rovinjske revije. Najprej gre omeniti objavo več statutov, mestnih pa tudi statutov vaških, večsah tudi zelo majhnih, skupnosti. G. Radossi je objavil *Introduzione allo statuto di Dignano* (Uvod v vodnjanski statut) in *Lo statuto di Pinguente del 1573* (Bužeški statut iz leta 1573); J. Jelinčić *Aggiunte e le modifiche allo statuto di Dignano* (Dopolnila in popravki vodnjanskega statuta); G. Mucciaccia *Statuto di Valle* (Balski statut); M. Budicin *La Comission o uero capitoli del castellan di Momiano* (Povelje, oziroma kapitlji, momjanskega kaštelana) in *Statuti et ordini da osseruarsi nel castello di Orsera e suo contado del 1609*

(Statuti in odredbe, po katerih se je treba ravnati v vrsarskem kaštelu in okolici, iz leta 1609). Navedeni statuti, s pravno problematiko, predvsem s področja zasebnega in kazenskega prava, ki jo obravnavajo, na svojevrsten način dopolnjujejo splošni pregled in tematiko, ki je že zajeta v statutarnem istrskem pravu.

Posebnosti regionalne zgodovine s pravnega stališča se kažejo tudi v članku L. Margetića *Gli aspetti principali del diritto delle obbligazioni nell'Istria medievale* (Glavne značilnosti obligacijskega prava v srednjeveški Istri), ki predstavlja pregled glavnih vprašanj, ki zadevajo kupoprodajo, prednostno pravo, obresti, obmejno pravo in pogodbe o socidi.

Strokovne teme, ki se nanašajo na notranjo politiko in krajevno upravo obravnavajo že omenjena dela M. Bertoše o Cresu, M. Pahorja o Izoli, M. Budicina o Vrsarju in članek *Terminazione Paruta del 1773 sulla terra di Pirano* (Terminacija Parute iz leta 1773 za "ozemlje" (terra) Piran) istega avtorja, pa tudi delo J. Jelinčića *Proclami dei neoeletti podestà di Cittanova* (Proklamacije novoizvoljenih novigrajskih podestatov).

Od prispevkov s področja pomožnih zgodovinskih ved omenimo paleografsko tematiko v delu M. Pahorja *Acrostico degli statuti di Pirano del 1384* (Akrostih v piranskem statutu iz leta 1384) ter diplomatsko v članku L. Margetića s področja o obligacijskem pravu; prispevke z genealoško vsebino: prispevek G. Radossija o družini *Albertini* iz Rovinja, *Famiglie di Cittanova* (Novigrajske družine) M. Malusà in članek o grofovski družini *Rota* iz Momjana M. Budicina; kartografsko razpravo L. Laga in C. Rossita *Raffigurazioni della penisola istriana negli atlanti cinquecenteschi dell'Ortelio, de Jode e Mercatore* (Prikazi istrskega polotoka v Ortelijevih, Jodovih in Merkatorjevih atlasih iz XVI. stol.); članke s področja toponomastike: *La toponomastica di Pola dello Schiavuzzi* (Schiavuzzijeva puljska toponomastika), ki jo je uredil R. Matijašič, razprava o novigrajskih toponimih L. Ugussija ter primerjalna toponomastična razprava o toponimih v Vodnjanu, Fažani, Galižani, Balah in Šišanu G. Radossija.

Posebej velja omeniti obsežen in bogato ilustriran istrski heraldični korpus, ki ga je predstavil in s kritičnimi opombami opremil G. Radossi. V njem najdemo zbirke grbov rektorjev in uglednih družin iz Buzeta, Bal, Vodnjana, Buj, Oprtalja, Poreča, Izole, Grožnjana in Novigrada (*Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Pinguente, Valle, Dignano, Buie, Portole, Parenzo, Isola, Grisignana e Cittanova*).

Zelo pomembni so tudi pregledni članki iz istrske historiografije M. Bertoše in G. Rossija Sabatinija, pregled *Studi di storia medievale e moderna negli AMSI* (Razprave o srednjeveški in novoveški zgodovini v AMSI = Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria op. ur.) F. Salimbenija in *Bibliografia di Cittanova* (Novigrajska bibliografija) S. Zillija.

O zgodovini katoliške cerkve v Istri je izšlo več pomembnih del. Omenjamo *Recenti studi sulla visita di A. Valier* (Nove raziskave o Valierovi vizitaciji) A. Agnellija, *Liber luriium Episcopaliium* poreške škofije D. Munića in *Visita alle chiese della diocesi di Cittanova di E. Caimo* (Caimove vizitacije v cerkvah novigrajske škofije) A. Miculiana.

Slednji je tudi avtor vrste pomembnih prispevkov o širjenju protestantske reforme in skrivnih zborovanj krivovercev v Istri (v obalnih mestih in v notranjosti), kar je dokaz, da duhovna kriza, značilna za XVI. st., ni prizanesla niti istrskemu polotoku.

Prispevki, ki obravnavajo biografsko gradivo, se, jasno, ukvarjajo tudi s tematikami in dejavnostmi, značilnimi za posamezne osebe. I. Monclavo je uredil ponatis Stancovichievih *Biografie degli uomini distinti dell'Istria* (Življenjepisi istrskih uglednikov); E. Apih je s predstavtivjo nekaj Carlijevih pisem, ki dokazujejo njegovo pripadnost t. i. "obnoviteljski književnosti", podal pregled družbenega življenja v Kopru leta 1700.; S. Cavazza se je ukvarjal s filozofsko mislijo F. Patrizija in z njegovim delom *Nova de Universis Philosophia* in skiciral kritičnoliterarni oris piranskega humanista G. Goineoja; L. Cova je objavil neobjavljena dela *Super septem vitia* in *De proportionibus* Ludvika Piranskega, teologa iz XVI. stoletja; A. Trampus je s prispevkoma *Suggestioni graviniane* (Gravinine pobude) o Carlijevih domnevah o nastanku Novigrada in *G. Carli e il processo a Cagliostro* (G. Carli in proces proti Cagliostro) podal nova in zanimiva dejstva o intelektualnem življenju v Istri v XVIII. stoletja.

Kronike in rokopisi rovinjske družine Angelini, miscellanea, ki sta jo objavila A. Pauletich in G. Radossi, imajo poseben pomen za proučevanje zgodovine, zemljepisa, gospodarstva in lokalne rovinjske kulture.

Na tem mestu se naš kratek pregled sklene, ker smo zaradi pomanjkanja prostora opustili tiste vsebine v Zborniku, ki zadevajo predvsem arhitekturo, kiparstvo, slikarstvo, jezikoslovje, dialektologijo, imenoslovje, etnografijo, zgodovino medicine in lekarništva, čeprav je tudi v teh prispevkih moč najti mnoga poglavja, ki bi utegnila zanimati zgodovinarja.

Na koncu želimo poudariti, da so v veliki večini člankov uporabljeni neobjavljeni arhivski viri iz arhivov v Benetkah, Trstu, Vidmu, Piranu, Kopru in Pazinu. Predstavljeni so fondi izjemnega pomena, kot npr. *Liber larium Episcopaliūm*, Arhiv Benedetti o grofih Rota, listine o Vrsarju in dokumenti Svetega Oficija iz Državnega arhiva v Benetkah, župnijske knjige iz Vrsarja, Novigrada in Poreča.

Prispevek Zbornika za zgodovino Istre lahko izrazimo tudi s številkami; poleg 7 katastrof, 10 statotov in 11 neobjavljenih rokopisov je objavljenih še 233 transkripcij dokumentov, 103 faksimilj dokumentov, bakropisov in posameznih strani iz rokopisov, 221 risb, 61 zemljevidov in topografskih kart, 88 pisem, 345 grbov, 86 statističnih preglednic in grafikonov, 53 različnih literarnih sestavkov. Kot že rečeno, se večina objavljenega gradiva nanaša na beneško obdobje.

SINTESI

Come già indicato dal titolo, nel contributo sono illustrati ed elencati tutti i principali articoli sulla storia dell'Istria nel periodo della Repubblica di Venezia, pubblicati dagli Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno nei primi venti quaderni.